

امان از مدرسه!

بررسی اشتیاق تحصیلی در دانش‌آموزان

داریوش عظیمی

دانشجوی دکتری مشاوره دانشگاه محقق اردبیلی

جامعه و به‌طور ویژه آموزش و پرورش، نسبت به سرنوشت فرد، رشد و تکامل موفقیت‌آمیز وی، و جایگاه او در جامعه، علاقه‌مند و نگران است و انتظار دارد فرد در جوانی گوناگون اعم از ابعاد شناختی و کسب مهارت و توانایی و نیز ابعاد شخصیتی، عاطفی و رفتاری، آن‌چنان که باید، پیشرفت و تعالی یابد. معمولاً نظام‌های آموزش و پرورش در دنیا بر مبنای دیدگاه‌های دانشمندان و نظرات صاحب‌نظران و اندیشه‌های حاکم بر جامعه شکل می‌گیرند و مقصد نهایی اندیشمندان، سیاست‌گذاران و حاکمان جامعه نیز پدید آوردن فرصت‌های آموزشی مناسبی است که نسل جوان و نوپای جامعه بتواند به کسب نگرش و دانش و آموختن مهارت‌های لازم بپردازد تا به وسیله آن با آگاهی و درایت کامل زندگی خود را به‌طور واقع‌بینانه‌ای پی‌ریزی کند. یکی از عوامل کلیدی مؤثر بر موفقیت دانش‌آموزان مفهوم «اشتیاق» است. اشتیاق از سه مؤلفه عاطفی، شناختی و رفتاری تشکیل شده است. «اشتیاق رفتاری» به فعالیت‌های یادگیری، دقت و توجه، بر خوردهای مثبت و حضور در محل تحصیل و همچنین به کیفیت تلاشی که فراگیرنده صرف فعالیت‌های

هدفمند آموزشی می‌کند، اشاره دارد. «اشتیاق عاطفی» مرتبط با نگرش‌های اثربخش در جهت تشخیص احساس تعلق به مدرسه است و «اشتیاق شناختی» به رویکرد خودتنظیمی یادگیری و استفاده از راهبردهای فراشناخت دلالت دارد.

کلیدواژه‌ها: اشتیاق تحصیلی، اشتیاق رفتاری، اشتیاق عاطفی، اشتیاق شناختی، ساختار خانواده، مهاجرت، دانش‌آموز

اشتیاق

اشتیاق چیزی بیش از یک وضعیت هیجانی گذرا و خاص است. به یک حالت پایای سرایت‌کننده و هیجانی شناختی اشاره دارد که روی یک موضوع، واقعه یا رفتار خاص متمرکز می‌شود [صفری و همکاران، ۱۳۹۴]. مفهوم سازه‌اشتیاق تحصیلی از دیدگاه محققان متفاوت است و آنان در تعریف و اندازه‌گیری اشتیاق تحصیلی به اجماع نرسیده‌اند. تاکنون اشتیاق تحصیلی با اصطلاحات متفاوتی همچون اشتیاق، اشتیاق در کار مدرسه، اشتیاق تحصیلی، اشتیاق مدرسه و اشتیاق دانش‌آموزی معرفی شده است. اما مرور مطالعات اخیر بیانگر استفاده روزافزون از اصطلاح اشتیاق تحصیلی است. به‌طور کلی، اشتیاق تحصیلی بیانگر ورود فعال فرد در یک تکلیف یا فعالیت تحصیلی است که شامل ابعاد سه‌گانه شناختی، هیجانی و رفتاری است. بعد شناختی آن به انواع فرآیندهای پردازش که دانش‌آموزان در یادگیری استفاده می‌کنند، اشاره دارد. بعد هیجانی آن شامل علاقه‌ها، ارزش‌ها و هیجانان، مانند واکنش‌های عاطفی در کلاس درس و احساسی است که فرد به مدرسه و هم‌کلاسی‌ها دارد و نوعی احساس تعلق به محیط یادگیری و درک موفقیت‌های مدرسه است. بعد رفتاری نیز به رفتارهای قابل مشاهده در یادگیرندگان اشاره می‌کند.

مؤلفه‌های اشتیاق تحصیلی

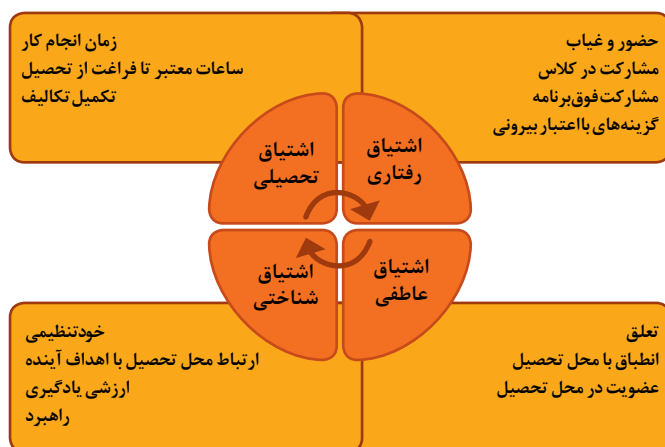
از الگوهای تقسیم‌بندی اشتیاق تحصیلی می‌توان به الگوهای فردریکز و همکارانش اشاره کرد که ابعاد سه‌گانه‌ای (رفتاری، عاطفی و شناختی) برای اشتیاق در محیط تحصیل ذکر کرده‌اند:

اشتیاق رفتاری: اشتیاق رفتاری به‌طور خلاصه به فعالیت‌های یادگیری، دقت و توجه، به‌طور مثبت و حضور در محل تحصیل اشاره دارد. اشتیاق رفتاری شامل مواردی مثل پاسخ به پرسش‌ها در کلاس، و پیگیری نقش‌ها و رفتارهای مطالعه‌ای است.

اشتیاق عاطفی: اشتیاق عاطفی مرتبط با نگرش‌های اثربخش در جهت تشخیص احساس تعلق به محل تحصیل است. اشتیاق عاطفی به‌طور معمول به‌عنوان واکنش‌های عاطفی مانند علاقه، هیجان، استرس، و نگرش تعریف شده است.

اشتیاق شناختی: اشتیاق شناختی به‌عنوان «خودتنظیمی، ارتباط کار محل تحصیل با تلاش‌های آینده، ارزش یادگیری، اهداف شخصی و استقلال» تعریف شده است. علاوه بر این، اشتیاق شناختی توسط این عبارات نیز بیان شده است: «انعطاف‌پذیری در حل مسئله، ترجیح برای کار سخت، و مقابله مثبت در برابر شکست».

با استناد به گزارش تحقیق «پالایش تجربی و نظری و روشن کردن ساختار اشتیاق دانشجویی»، اپلتون و همکارانش، الگوی بالا را برای گنجاندن اجزای ضروری ساختار چندبعدی اشتیاق در محیط تحصیل در طبقه‌بندی اشتیاق تحصیلی مطرح کردند.

عوامل مؤثر بر اشتیاق تحصیلی

عوامل مؤثر بر اشتیاق تحصیلی شامل عوامل خانوادگی (ساختار خانواده، وضعیت اقتصادی خانواده، اشتغال والدین، فقدان والدین، سواد والدین و مهاجرت) و عوامل مدرسه‌ای (فضا و فرهنگ مدرسه، نگرش و ادراک دانش‌آموز نسبت به مدرسه، ارتباط دانش‌آموز با معلم و ارتباط با هم‌سالان) می‌شود.

عوامل خانوادگی

خانواده به‌عنوان اولین جامعه‌ای که کودک در آن زندگی جمعی را تجربه می‌کند، می‌تواند منشأ تحولات تربیتی و قانونمندی جوامع باشد. شرایط انضباطی و اخلاقی، اقتصادی و عاطفی خانواده ممکن است به‌گونه‌ای باشد که فرزند را برای بهتر زیستن، تفوق بر امور و شرایط حیات آمادگی بخشد، در امر تحصیل و پیشرفت او مفید باشد و یا برعکس، او را از تحصیل و رشد و پیشرفت باز دارد [گلور و برونینگ، ۱۳۸۹].

ساختار خانواده

در خانواده‌های گسسته که پدر و مادر جدا از هم زندگی می‌کنند، کودکان از راهنمایی و تشویق محروم می‌مانند و توانایی برقراری ارتباط عاطفی و اجتماعی صحیح از آنان گرفته می‌شود. در سال ۱۹۹۶، اپستین عبارت «اشتیاق والدین در آموزش» را «شراکت

مدرسه، خانواده و جامعه» معنی کرد تا بتواند توضیح دهد که بچه‌ها در این سه محیط چگونه یاد می‌گیرند و رشد می‌کنند. در نتیجه، این سه محیط مؤثر باید در آموزش و رشد فراگیرندگان یکپارچه شوند. درس خواندن در محیط ناآرام و ناامن خانه بسیار دشوار است و والدین می‌توانند با فراهم کردن محیطی سرشار از آرامش، به پیشرفت تحصیلی فرزندشان کمک کنند [احدی و محسنی، ۱۳۹۰].

وضعیت اقتصادی خانواده

بسیاری از خانواده‌ها به دلیل درآمد پایین توانایی تأمین مخارج تحصیل و یا ادامه تحصیل فرزندان خود را ندارند و یا بسیاری از یادگیرندگان نوجوان در خانواده‌های با درآمد پایین به کارهای پاره‌وقت و یا حتی تمام‌وقت روی می‌آورند. تعداد زیادی از کودکان به سر کار می‌روند تا بتوانند هزینه‌های مدرسه را بپردازند. کار کودکان مانع رفتن آنان به مدرسه خواهد بود و یا باعث حضور نامرتب آنان در مدرسه و کلاس می‌شود. این امر به نوبه خود به کاهش رغبت و اشتیاق این دانش‌آموزان برای حضور در مدرسه و تحصیل می‌انجامد [رستگار، ۱۳۹۱].

اشتغال والدین

اشتغال هر دو یا یکی از والدین در خارج از منزل، روی میزان حضور آن‌ها در منزل و به میزان رسیدگی آن‌ها به امور دانش‌آموز تأثیر می‌گذارد. اشتغال والدین همچنین بر پیشرفت دانش‌آموز

و میزان اشتیاق تحصیلی او مؤثر است. وجود والدین در منزل، به خصوص مادر، عامل مؤثری در تربیت عاطفی و روانی کودکان است. حضور نداشتن هر یک از والدین در محیط خانه باعث ایجاد مشکلات تربیتی و اختلالات عاطفی در کودک می‌شود که این خود بر افت اشتیاق تحصیلی تأثیر می‌گذارد [احدی و محسنی، ۱۳۹۰].

فقدان والدین

نبودن پدر یا مادر یا هر دو، اختلافات خانوادگی و جدایی والدین از یکدیگر در خانواده، باعث می‌شوند شرایط امنیت روانی و عاطفی به شدت کاهش یابد و باعث افت تحصیلی شود. فقدان والدین باعث بروز آثار منفی رفتاری و عاطفی از سوی کودکان، و به تبع آن، ایجاد بی‌علاقگی و آشفتگی‌های هیجانی می‌شود که هر یک به نوبه خود می‌تواند عاملی برای افت تحصیلی دانش‌آموز باشد [احدی و محسنی، ۱۳۹۰].

تحصیلات والدین

والدین تحصیل کرده احتمالاً بیش از پدران و مادران کم‌سواد با سواد به اهمیت و ارزش تحصیلات واقف هستند، علاقه‌مندی بیشتری به پیشرفت تحصیلی فرزندانشان نشان می‌دهند، و رسیدگی و پیگیری جدی‌تری در این راه به عمل می‌آورند. والدین باسواد، علاوه بر نقش کمک‌رسانی در آموزش فرزندان خود، الگوی منسجمی از یک فرد باسواد نیز هستند. سواد والدین در تحصیل فرزندان نقش دو جانبه‌ای دارد. از یک سو برای آن‌ها جنبه کمک‌آموزشی دارد و از سوی دیگر انگیزه‌ای برای درس خواندن آن‌ها می‌شود [علوی، جنتی‌فرد و داوودی، ۱۳۸۸].

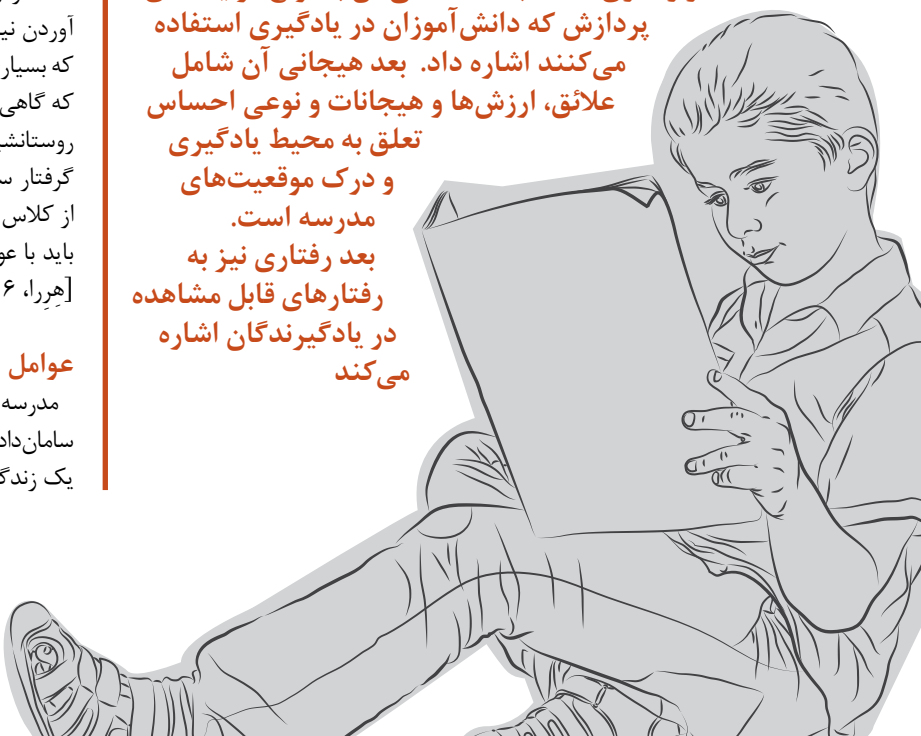
مهاجرت

گسترش صنایع، فراوانی کار، و وجود امکان بیشتر برای به دست آوردن نیازمندی‌های زندگی در شهرهای بزرگ موجب شده است که بسیاری از روستائینان به شهرهای بزرگ کوچ کنند. شهرهایی که گاهی از لحاظ فرهنگ، اخلاق، رسم و آداب و غیره با مقررات روستائینی متفاوت‌اند. از این رو مهاجران و فرزندانشان در شهرها گرفتار سرگردانی می‌شوند دانش‌آموزان مهاجر معمولاً به دلایلی از کلاس غیبت می‌کنند، زیرا علاوه بر سازگاری با مکان جدید، باید با عوامل مرتبط با فرهنگ‌پذیری آن جامعه نیز سازگار شوند [هررا، ۲۰۰۶؛ به نقل از: کردافشاری، ۱۳۹۱].

عوامل مدرسه‌ای

مدرسه بعد از خانواده مهم‌ترین عامل در پرورش افراد است و ضمن سامان دادن و هدایت کردن صفات روانی و رفتاری دانش‌آموزان برای یک زندگی سازنده و مبتنی بر اخلاق اجتماعی، علم و دانش و

اشتیاق تحصیلی به‌عنوان یک میانجی مهم در پیشرفت تحصیلی، عامل کلیدی برای یادگیری و رشد شخصیتی فراگیران محسوب می‌شود که شامل ابعاد شناختی، هیجانی و رفتاری است. بعد شناختی آن به‌انواع فرایندهای پردازش که دانش‌آموزان در یادگیری استفاده می‌کنند اشاره داد. بعد هیجانی آن شامل علائق، ارزش‌ها و هیجانات و نوعی احساس تعلق به محیط یادگیری و درک موقعیت‌های مدرسه است. بعد رفتاری نیز به رفتارهای قابل مشاهده در یادگیرندگان اشاره می‌کند

مهارت‌های لازم را به آنان می‌آموزد. شیوه برخورد و رفتار کارکنان مدرسه با دانش‌آموزان باید بدون تبعیض و غرض باشد. مدرسه با پذیرفتن و احترام گذاشتن به دانش‌آموز، او را مشتاق می‌کند که علاوه بر داشتن پیشرفت تحصیلی، روابط اجتماعی و اخلاق انسانی خود را نیز بهبود ببخشد. محیط آموزشی شاد و باز، همراه با قوانین انضباطی معقول، که تفاوت‌های افراد را مد نظر قرار می‌دهد، می‌تواند جذبه و کشش خاصی برای دانش‌آموزان داشته باشد و زمینه حضور لذت‌بخش آنان را در همه عرصه‌های آموزشی و پرورشی فراهم کند [پینتریچ و شانک، ۱۳۹۲].

فضا و فرهنگ مدرسه

در مدرسی که محیط منظم و فضای آزاداندیشه‌ای حاکم باشد، و معلمان متخصص و باتجربه به کار گرفته شوند، تکالیف چالش‌برانگیز و توقع از پیشرفت دانش‌آموز بالا خواهد بود. به علاوه، ارتباطات دوستانه است و دانش‌آموز می‌تواند اظهار نظر کند. این بر میزان مشارکت وی در فعالیت‌های مدرسه تأثیر مثبت دارد. در مدرسی که دارای محیط‌های خشک با سیاست‌های انضباطی سخت هستند، دانش‌آموزان ترسو بار می‌آیند، میزان مشارکت در فعالیت‌های کلاسی و احساس تعلق به مدرسه کاهش می‌یابد و خطر مشکلات رفتاری و افت تحصیلی زیاد می‌شود که حاصل آن افت اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان است [هرا، ۲۰۰۶؛ به نقل از: زرنگ، ۱۳۹۱].

نگرش و ادراک دانش‌آموز نسبت به مدرسه

کودکان و نوجوانان در دوران تحصیل، نسبت به خود و محیط پیرامونشان نگرش مثبت یا منفی پیدا می‌کنند. این موضوع تا حد زیادی به تجارب موفق یا ناموفق آنان در دوران تحصیل بستگی دارد. در حقیقت در طول بهترین سال‌های عمر خود با عوامل مختلف مؤثر بر تحول شناختی، عاطفی و اجتماعی به کنش متقابل می‌پردازند. هدف همه آموزش‌ها ارائه دانش، کسب مهارت و ایجاد نگرش است. نگرش در آموزش به توجه فزاینده می‌انجامد و بیش از پیش روشن می‌شود که فقط تأکید بر فراگیری مهارت‌های ذهنی - حرکتی کافی نیست و اگر لازم است تسلطی به دست آید، باید نگرش کسب شود یا تغییر یابد. بنابراین نگرش افراد به آموزش مهم است. اگر نگرش دانش‌آموز نسبت به مدرسه و تحصیل مثبت باشد قطعاً با شور و اشتیاق بالایی به آن خواهد پرداخت [مک‌کومبز و پاپ، ۱۳۸۸].

ارتباط با معلم

از دیگر عوامل مدرسه‌ای تأثیرگذار، کیفیت رابطه فراگیرنده و معلم است. معلم سخت‌گیر و اقتدارطلب در کلاس اشتیاق را از

دانش‌آموز می‌گیرد. چنین دانش‌آموزی از یادگیری لذت نمی‌برد و این موضوع بر نگرش او به مدرسه نیز تأثیر می‌گذارد. رابطه اقتدارگرایانه یادگیرنده و معلم باید از بین برود و به جای آن رابطه‌ای متقابل و توأم با احترام به دیدگاه‌های فردی و گروهی به وجود آید. لازم است احترام به خویشتن، و شناخت و تحقق خود، جانشین احساس ناتوانی، سردرگمی و ناکامی شود [شریعتمداری، ۱۳۸۶].

همسالان

وجود همسالان و هم‌کلاسی‌هایی که به تحصیل علاقه دارند، باعث ایجاد رقابت بین آن‌ها می‌شود. این موضوع به افزایش اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان کمک می‌کند. در مقابل، همسالانی که نسبت به تحصیل و مدرسه نگرش منفی دارند، این نوع نگرش و احساس را نیز به دیگران منتقل می‌کنند. قالب اجتماعی با همه قواعد و اصول متداول در جامعه، از هر درجه و مرتبه‌ای که باشد، ابتدا از سوی خانواده که نخستین محیط نشو و نماي کودک است، و سپس از طریق همسالان، دوستان و هم‌بازی‌ها به دانش‌آموز تحمیل می‌شود [احدی، محسنی، ۱۳۹۰].

نقش مشاور مدرسه در افزایش اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان در میان نقش‌ها و وظایف مختلف مشاوران مدرسه یکی از نقش‌های اصلی کمک به دانش‌آموزان به منظور دستیابی به موفقیت تحصیلی است. پیش‌زمینه موفقیت تحصیلی این است که دانش‌آموزان از انگیزه و اشتیاق لازم برای موفقیت برخوردار باشند. دو شیوه مهم وجود دارند که مشاوران مدرسه می‌توانند از طریق آن‌ها به ایجاد یا رشد اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان کمک کنند: نخست اینکه مشاوران مدرسه می‌توانند جریان‌ساز باشند و به ایجاد یک جو مدرسه‌ای که اشتیاق تحصیلی را ارتقا می‌دهد، کمک کنند. دوم اینکه مداخله‌های مستقیم مشاوره‌ای را می‌توان در مورد تک‌تک دانش‌آموزان یا گروه‌هایی از دانش‌آموزان که تحصیل برای آن‌ها یک چالش است، به کار برد [زهراکار و کهلویی، ۱۳۹۳].

ایجاد جوی سالم برای یادگیری

دانش‌آموزان بسیار تمایل دارند که در مدرسه عملکرد تحصیلی عالی داشته باشند. مدرسه برای آن‌ها جایی است که به خاطر موفقیت‌هایشان مورد توجه قرار می‌گیرند و برای تحقق توانایی‌هایشان تشویق می‌شوند. مشاوران مدرسه می‌توانند از طریق اجرای برنامه‌های پاداش و شناسایی موفقیت‌های دانش‌آموزان (مانند انتخاب دانش‌آموز برتر هفته)، در ایجاد این جو نقشی مهم ایفا کنند. برخی از دانش‌آموزان از ساختار و درخواست‌های برنامه‌های مدرسه راضی نیستند و تأیید محیط مدرسه و انتظارات دیگران را کاری دشوار می‌دانند. مشاوران مدرسه باید دانش‌آموزانی

را که از لحاظ تحصیلی دچار کشمکش هستند و یا صرفاً سعی می‌کنند روز را در مدرسه به اتمام برسانند، مورد توجه قرار دهند. ایجاد فضایی برای افزایش اشتیاق تحصیلی مستلزم درگیر کردن دانش‌آموزان در یادگیری خودشان است. مشاوران مدرسه می‌توانند در شناسایی عواملی که موجب تسهیل یادگیری تمام دانش‌آموزان می‌شوند، مؤثر باشند.

مداخلات مشاوره‌ای

ارزیابی مشکل موجود: مشاوران مدرسه باید آگاه باشند مسائلی که به عنوان مسائل تحصیلی بروز پیدا می‌کنند، در حقیقت، می‌توانند نشانه‌های مسائل دیگری باشند. هدف مداخله آغازین مشاور مدرسه باید تشخیص منبع مشکل باشد. آیا موضوع صرفاً تحصیلی است یا بیشتر روان‌شناختی، اجتماعی یا هیجانی؟ آیا منشأ مشکل خارج از محیط مدرسه است؟ پاسخ به این سؤالات بر نحوه اقدام

مشاور مدرسه در مداخله تأثیرگذار خواهد بود. **تعیین اهداف:** هنگامی که دانش‌آموزان اهداف تحصیلی دارند، از اشتیاق تحصیلی بالایی برخوردارند. بنابراین مشاوران مدرسه باید روی کمک به دانش‌آموزان در تعیین اهداف، متمرکز شوند. اهداف باید مختصر، دقیق و مهم‌تر از همه، معنادار باشند. هنگام تعیین اهداف به منظور افزایش اشتیاق تحصیلی دانش‌آموز، نکته مهم و اساسی این است که دانش‌آموز به اهداف پایبند باشد. این تعهد دانش‌آموز به اهداف تحصیلی است که در نهایت، تعیین‌کننده اشتیاق تحصیلی خواهد بود.

انتخاب خدمات مشاوره‌ای مناسب برای تسهیل یادگیری: هنگامی که دانش‌آموزی دچار کشمکش تحصیلی می‌شود، ضروری است که به محض شناسایی مشکل، مداخله آغاز شود. در غیر این صورت، کشمکش مزبور به مرور بر اشتیاق تحصیلی دانش‌آموز تأثیر منفی خواهد داشت. مشاوران مدرسه دارای جایگاه مهم پاداش دادن به موفقیت‌های تحصیلی دانش‌آموزان و حمایت از دانش‌آموزانی هستند که دچار چالش علمی و تحصیلی‌اند. درگیر شدن در زندگی تحصیلی دانش‌آموزان رکن مهمی در کاوش مشاور مدرسه برای ارتقای یادگیری مؤثر و دائمی، و افزایش اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان است.

نتیجه‌گیری

اشتیاق چیزی بیش از یک وضعیت هیجانی گذرا و خاص است و به یک حالت پایای سرایت‌کننده و هیجانی-شناختی اشاره دارد که روی یک موضوع، واقعه یا رفتار خاص متمرکز می‌شود. در واقع اشتیاق تحصیلی به عنوان یک میانجی مهم در پیشرفت تحصیلی، عاملی کلیدی برای یادگیری و رشد شخصیتی فراگیرندگان محسوب می‌شود که شامل ابعاد شناختی، هیجانی و رفتاری است. بعد شناختی آن به انواع فرایندهای پردازش که دانش‌آموزان در یادگیری استفاده می‌کنند، اشاره دارد. بعد هیجانی آن شامل علاقه‌ها، ارزش‌ها، هیجان‌ها و نوعی احساس تعلق به محیط یادگیری و درک موفقیت‌های مدرسه است. بعد رفتاری نیز به رفتارهای قابل مشاهده در یادگیرندگان اشاره می‌کند. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر اشتیاق تحصیلی را می‌توان به دو بخش عوامل خانوادگی و عوامل مدرسه‌ای تقسیم کرد. مشاوران مدرسه در کنار والدین و سایر کارکنان مدرسه می‌توانند با استفاده از ایجاد جوی سالم برای یادگیری و مداخلات مؤثر مشاوره‌ای، به ایجاد یا رشد اشتیاق تحصیلی در دانش‌آموزان کمک کنند.

منابع در دفتر مجله موجود است.

پی‌نوشت‌ها

1. Behavioral Engagement
2. Emotional Engagement
3. Cognitive Engagement

